

**СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДІЯЛЬНОСТІ  
ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТУ ТА ЗВ'ЯЗКУ**

**СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ  
И РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ**

**STRATEGIC PRIORITIES AND DEVELOPMENT  
OF TRANSPORT AND TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES**

**Анотація.** Проведено аналіз діяльності підприємств галузі транспорту та зв'язку у 2009-2010 роках та на його основі сформовано стратегічні пріоритети діяльності та розвитку галузі. Запропоновано методи поліпшення галузевого інвестиційного клімату та підвищення якості транспортних послуг.

**Аннотация.** Проведён анализ деятельности предприятий отрасли транспорта и связи в 2009-2010 годах и на его основе предложены стратегические приоритеты деятельности и развития отрасли. Предложены методы улучшения отраслевого инвестиционного климата и повышения качества транспортных услуг.

**Summary.** The analysis of the industry of transport and telecommunications in 2009-10 and, based on proposed strategic priorities and development industry. Propose methods for improving the investment climate in the industry and improve the quality of transport services.

Відповідно до Транспортної стратегії України (далі – Стратегія) на період до 2020 року [1] (розпорядження КМУ № 2174-р від 20.10.2010) транспорт є однією з базових галузей національної економіки, ефективне функціонування якої є необхідною умовою для забезпечення обороноздатності, захисту економічних інтересів держави та підвищення рівня життя населення.

Згідно зі Стратегією, метою подальшого розвитку транспортної галузі є визначення концептуальних засад формування та реалізації державної політики щодо забезпечення стабільного та ефективного функціонування галузі.

Зрозуміло, що формування стратегічних рішень є неможливим без постійного моніторингу економічних показників розвитку галузі та аналізу ефективності діяльності конкретних галузевих підприємств.

*Метою статті є аналіз діяльності підприємств транспорту та зв'язку у 2009-2010 рр. з подальшим оглядом стратегії розвитку галузі та основних напрямів реалізації транспортної стратегії.*

У 2010 році діяльність підприємств галузі спрямовувалась на забезпечення потреби економіки та населення в послугах транспорту і зв'язку, а саме перевезено 4,2 млрд. пасажирів; перевезено 594,6 млн. тонн вантажів; перероблено 107,6 млн. тонн вантажів у морських торговельних портах; надано послуг зв'язку на суму 47,4 млрд. грн.; виконано дорожніх робіт на 7,4 млрд. грн.

Порівняно з попереднім 2009 роком перевезення вантажів за цей період зросли на 11%, у тому числі транзит залізничним транспортом на 2,7%, послуги зв'язку на 2,5%.

Забезпечено і позитивну динаміку фінансово-економічних показників, в тому числі загальний обсяг платежів до бюджету та цільових фондів склав 9,1 млрд. грн., що на 400,6 млн. грн. або на 4,6 % більше 2009 року.

Середня заробітна плата склала 2741 грн. і зросла на 16%. Фонд оплати праці по підприємствах галузі за 2010 рік дорівнював 19,0 млрд. грн., що більше на 12,5% порівняно з минулим роком, чисельність працюючих – 577 тис. чол.

У цілому питома вага показників галузі в загальних макроекономічних показниках по країні складає: 60% у загальній структурі ринку послуг; 10,5% у внутрішньому валовому продукті; 17% у загальних обсягах платежів до Державного бюджету.

У 2010 році підприємствами та організаціями галузі транспорту та зв'язку освоєно 24 043,7 млн. грн. інвестиційних коштів, із них 17 904,6 млн. грн. інвестицій в основний капітал (у 2009 році – 17 808,6 млн. грн.).

Серед джерел фінансування інвестицій за 2010 рік найбільшу частку склали інвестиції з власних коштів підприємств і організацій – 13 189,3 млн. грн. (54,8%), кредити банків та інші позики склали 7 943,4 млн. грн. (33%); кошти державного бюджету – 2 889 млн. грн. (12%) та інші джерела фінансування. Причому, найбільшу частку в кредитах банків склали кредити іноземних банків 50%; кредити вітчизняних банків – 46%; ЄБРР – 3,8%.

За структурою у розрізі галузей капітальні інвестиції розподіляються за 2010 рік наступним чином: найбільшу частку склали інвестиції у галузь залізничного транспорту – 8 150,3 млн. грн.; на другому місці інвестиції в підприємства Укравтодору – 6 713,1 млн. грн.; інвестиції у галузь зв'язку – 6 394,9 млн. грн. На авіаційних підприємствах державної форми власності освоєно 1 333,3 млн. грн. та на підприємствах морського і річкового транспорту – 1 374,2 млн. грн.

Загалом підприємствами транспорту та зв'язку в 2010 році було уведено в дію основних фондів на 13 447,6 млн. грн., із них найбільше – на підприємствах Укрзалізниці (5879,4 млн. грн.).

На залізничному транспорті у 2010 році оновлено рухомого складу на 2531,9 млн. грн., у тому числі придбано рухомого складу на суму 1035,5 млн. грн., а саме: піввагонів – 714 одиниць; пасажирських вагонів – 21 одиниць; електровозів змінного та постійного струму 7 одиниць; колійного рухомого складу – 12 одиниць. Модернізовано рухомого складу на суму 1496,4 млн. грн., модернізовано колії на суму 1689,4 млн. грн.

У 2010 році виконано робіт на об'єктах будівництва на суму 2458,4 млн. грн., у тому числі на будівництві залізнично-автомобільного переходу через р. Дніпро в м. Києві – на суму 1055,4 млн. грн., у тому числі за рахунок коштів державного бюджету 650 млн. грн.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.01.2010 № 166-р „Про підготовку інвестиційних проектів у морських торговельних портах України” схвалено 42 інвестиційних проекти, які спрямовані на підвищення ефективності переробки вантажів та функціонування інфраструктури морських портів.

У тому числі ДП «Одеський морський торговельний порт» реалізуються спільні проекти «Універсальний перевантажувальний комплекс» на причалах № 3 та 4; будівництва "Перевантажувального комплексу мінеральних добрив на Карантинному молі"; будівництва "Перевантажувальний комплекс індустриальних мастил в тилу причалів № 5; 6"; реалізується інвестиційний проект «Контейнерний термінал вільної економічної зони «Порто-франко».

ДП «Миколаївський морський торговельний порт» проводяться роботи з будівництва перевантажувального комплексу генеральних та навалочних вантажів на причалах № 1, 2; реалізується спільний проект будівництва комплексу по перевантаженню зернових вантажів на причалі № 13; на завершальній стадії знаходиться будівництво комплексу перевантаження рослинної олії та м'яса на причалі № 3.

У ДП «Іллічівський морський торговельний порт» розпочато підготовчі роботи з реконструкції причалів № 7, 8, 9. На сьогодні проведено відкритий міжнародний тендер з відбору компаній-підрядників на виконання будівельних робіт з реконструкції причалів та тривають переговори стосовно умов контракту на виконання будівельних робіт.

В ДП «Херсонський морський торговельний порт» реалізується проект будівництва зернового терміналу ємністю 24 тис. тонн на причалі № 3.

В ДП «Морський торговельний порт «Южний» розпочато реалізацію проекту «Перевантажувальний комплекс генеральних вантажів відкритого зберігання на причалі № 10».

В авіаційній галузі продовжується реалізація заходів з підготовки аеропортів, які увійшли до Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 з футболу.

Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження від 03.02.2010 №123-р „Про заходи з реконструкції державного підприємства „Міжнародний аеропорт „Бориспіль” в рамках підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу”.

У державному підприємстві „Міжнародний аеропорт „Бориспіль” реалізуються заходи з реконструкції терміналу „В”, будівництва за рахунок японського кредиту нового пасажирського терміналу „D”, розширення існуючих перонів, будівництва автомобільних стоянок, розширення під'їзної автодороги, будівництва терміналу „F”.

За 2010 рік ДП МА «Бориспіль» уведено в дію основних фондів на суму 530,7 млн. грн.

На ринку послуг зі здійснення перевезень пасажирів та вантажів автомобільним транспортом діє понад 126,6 тис. перевізників, які використовують понад 400,0 тис. транспортних засобів.

Перевезення вантажів у країні здійснюють 66,7 тис. перевізників, у використанні яких знаходиться близько 219,1 тис. вантажних автомобілів.

На ринку пасажирських перевезень функціонують близько 27,5 тис. проліцензованих автобусних перевізників, які мають у своєму підпорядкуванні понад 119,0 тис. автобусів різних марок.

За 2010 рік перевезено 158,2 млн. тонн вантажів та 3719,4 млн. пасажирів на всіх видах автомобільних перевезень.

Проводиться робота по приведенню у відповідності з вимогами Закону України «Про автомобільний транспорт» нормативно-правової бази галузі автомобільного транспорту.

Прийнято 13 нормативно-правових актів, із них 4 акти Кабінету Міністрів України та 9 наказів Міністерства, якими передбачено питання розроблення паспорта автобусного маршруту; визначення форми дозволу на перевезення пасажирів на міжобласних маршрутах загального користування; порядку їх видачі та анулювання, робочого часу водіїв і часу їх відпочинку, а також затвердження зразків карток, що використовуються в цифрових контрольних пристроях (тахографів); затвердження інструкції з використання контрольних пристроїв на автомобільному транспорті, а також порядку державного регулювання діяльності автобусних станцій, примірних форм договору про надання послуг автостанцією перевізникові, форм договору власника автостанції, договору про продаж квитків.

Маршрутна мережа міжнародного регулярного сполучення на сьогодні складає понад 500 маршрутів до країн Західної Європи та забезпечує стійкий зв'язок з 22 країнами Європи.

За 2010 рік проведено 14 змішаних Комісій з питань міжнародних автомобільних перевезень пасажирів та вантажів з Туреччиною, Латвією, Казахстаном, Болгарією, Чехією, Португалією, Сербією, Іраном, Німеччиною, Молдовою, Білорусією, Францією та Росією. За результатами проведених переговорів збільшено квоти дозволів та вирішено низку важливих питань у частині виконання перевезень вантажів та пасажирів у міжнародному сполученні.

Проводиться робота по збільшенню кількості пунктів пропуску між Україною і Республікою Польща, а також реконструкція існуючих пунктів пропуску і розвитку інфраструктури.

Так, проводиться розбудова автотерміналів та реконструкція пунктів автомобільного сервісу: „Доманове”, „Ново-Яриловичі”, „Рава-Руська”, „Винники”, „Гайсин”, „Красноперекіпськ”, „Новоград-Волинський”, „Ожидів”, „Паровськ”, „Полубне”, „Рівне”, „Синьківська”, „Хмельницький”, „Чинадієве”, „Київ”, Тиса”.

У галузі зв'язку та сфері інформатизації рівень проникнення рухомого (мобільного) та фіксованого телефонного зв'язку у співвідношенні до загальної кількості населення України становив на 01.01.2011 - 117,3% та 28,2% відповідно.

У 2010 році найдинамічнішим на ринку послуг зв'язку став комп'ютерний зв'язок, доходи якого зросли порівняно з 2009 роком у 1,3 раза і становили 4,2 млрд. грн.

У грудні 2010 року третина українців регулярно користувалась Інтернетом. Рівень проникнення широкосмугового доступу до мережі Інтернет становив 17,3% від загальної кількості сімей в Україні.

Рівень охоплення населення України державними програмами телерадіомовлення становив по: УТ-1 – 94,4%, УТ-2 – 89,4%, УТ-3 – 83,3%, обласного мовлення – 61,5%; УР-1 – 90,7%, УР-2 – 7,9%, УР-3 – 64,5%, обласного радіомовлення – 52,4%.

П'ята частина українських сімей користується послугами кабельного телебачення.

Доходи від послуг поштового зв'язку склали понад 2,9 млрд.грн., що майже на 12% більше ніж у 2009 році, із них майже 20% – доходи від послуг наданих населенню.

Триває впровадження та розвиток нових послуг: пересилання згрупованих відправлень «Консигнація» (укладено Угоди про обмін згрупованими відправленнями «Консигнація» з поштовими службами Словацької Республіки, Фінляндії, Німеччини, Чехії); «Кур'єрська доставка»; «Друк та конвертування матеріалів».

Капітально відремонтовано понад 122 об'єкти поштового зв'язку, підключено до комунікаційної мережі підприємства 61 об'єкт поштового зв'язку. Оновлюється автотранспорт, задіяний на магістральних перевезеннях поштових відправлень.

У рамках реалізації положень Транспортної стратегії України на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.10.2010 № 2174-р, здійснюється розробка проекту Державної програми розвитку видів транспорту і дорожнього господарства на період до 2015 року.

Також, здійснюється низка заходів щодо забезпечення виконання Угоди про фінансування програми «Підтримка впровадження транспортної стратегії України», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.12.2010 № 2264-р.

Здійснюється постійний моніторинг та контроль виконання галузевих заходів та завдань Державної програми економічного і соціального розвитку на відповідний рік, загальнодержавних та державних цільових програм, а також галузевих програм розвитку, зокрема:

- Програми комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004 - 2011 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.2004 № 428;
- Державної програми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим на період до 2017 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.2007 № 1067;
- Державної цільової програми реформування залізничного транспорту на 2010-2015 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2009 № 1390;
- Програми формування та розвитку Державної спеціальної служби транспорту на 2005 – 2015 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 21.09.2005 № 939;
- Державної цільової науково-технічної програми створення та розвитку державної інтегрованої інформаційної системи забезпечення управління рухомими об'єктами (зв'язок, навігація, спостереження), затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 № 834;
- Державної програми впровадження цифрового телерадіомовлення, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 № 1085;
- Державної цільової економічної програми розвитку поштового зв'язку на 2009-2013 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.2009 № 672.

Завершено реалізацію проектів міжнародної технічної допомоги:

- Twinning «Підтримка розробки та впровадження транспортної політики в Україні»;
- Tacis «Техніко-економічне обґрунтування розвитку портів в Україні»; - Tacis «Інтеграція транс'європейських транспортних мереж та пунктів перетину кордону»;
- TRACECA «Морські магістралі для Чорного та Каспійського морів»;
- TRACECA «Міжнародні логістичні центри для країн Закавказзя і західних країн ННД»;
- TRACECA «Безпека наземного транспорту в країнах ТРАСЕКА»;
- TRACECA «Зміцнення можливостей навчання у транспортному секторі країн СНД».

Продовжується міжнародна співпраця у рамках наступних проектів:

- «Транспортний діалог та взаємодія транспортних мереж між ЄС та сусідніми країнами і країнами Центральної Азії»;
- «Підтримка інтеграції транспортної системи України до транс'європейської мережі ТЕМ – Т»;
- «Розвиток управління морською безпекою, охороною від тероризму, запобігання забрудненню з суден для Чорного і Каспійського морів»;
- «Суспільна та технічна безпека в області авіації країн ТРАСЕКА».

Розроблені та затверджені наступні нормативно-правові акти з питань безпеки руху, польотів, судноплавства :

- постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2010 р. № 607 «Про затвердження Порядку переобладнання транспортних засобів»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2010 р. № 1166 «Про єдині вимоги до конструкції та технічного стану колісних транспортних засобів, що експлуатуються»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 7 червня 2010 р. № 340, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14 вересня 2010 р. за № 811/18106, «Про затвердження Положення про робочий час і час відпочинку водіїв колісних транспортних засобів»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 24 червня 2010 р. № 385, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 20 жовтня 2010 р. за № 946/18241, «Про затвердження Інструкції з використання контрольних пристроїв (тахографів) на автомобільному транспорті»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 17 серпня 2010 р. № 600, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16 вересня 2010 р. № 821/18116, «Про затвердження зразків карток, що використовуються в цифрових контрольних пристроях (тахографах)»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 27 вересня 2010 р. № 700, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10 листопада 2010 р. № 1068/18363, «Про затвердження Порядку регулювання діяльності автостанцій»;

- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 7 травня 2010 р. № 278, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17 червня 2010 р. № 408/17703, «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження паспорта автобусного маршруту»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 7 травня 2010 р. № 279, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17 червня 2010 р. за № 409/17704, «Про затвердження форми дозволу на перевезення пасажирів на міжобласних маршрутах загального користування, порядку його видачі та анулювання»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 26 березня 2010 р. № 159, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 2 серпня 2010 р. за № 590/17885, «Про затвердження Положення про розслідування авіаційних подій та інцидентів»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 9 лютого 2010 р. № 68, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26 квітня 2010 р. за № 307/17602, «Про затвердження Положення про державного інспектора з авіаційного нагляду у Державній авіаційній адміністрації»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 28 грудня 2009 р. № 1354, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 лютого 2010 р. за № 140/17435, «Про затвердження Правил пошукового та аварійно-рятувального забезпечення польотів у цивільній авіації України»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 23 квітня 2010 р. № 216, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 серпня 2010 р. за № 669/17964, «Про затвердження Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу»;
- наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 5 липня 2010 р. № 430, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 липня 2010 р. за № 558/17853, «Про затвердження Правил сертифікації експлуатантів, що здійснюють експлуатацію цивільних повітряних суден (літаків) з метою виконання комерційних транспортних перевезень згідно з вимогами OPS 1».

У сфері міжнародної діяльності Верховною Радою України від 11.02.2010 за № 1867-VI прийнято Закон України „Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про утримання автодорожних мостів на українсько-молдовському державному кордоні”. Реалізація цього закону дозволить покращити технічний стан прикордонних мостів, підвищити їх надійність та довговічність, що у свою чергу сприятиме збільшенню обсягу міждержавних перевезень товарів автомобільним транспортом.

Прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2010 № 273-р „Про підписання Протоколу про внесення змін і доповнень до Угоди між Урядом України та Урядом Словачької Республіки про повітряне сполучення” з метою досягнення згоди у вирішенні проблемних питань.

Продовжуються переговори щодо укладення між Україною та ЄС Угоди про спільний авіаційний простір. З метою активізації процесу опрацювання Угоди у червні поточного року підписано Меморандум про наміри між Державіаадміністрацією та Міжнародною асоціацією повітряного простору, який передбачає розширення стратегічного партнерства та довгострокове взаємовигідне співробітництво, що сприятиме зростанню безпеки польотів, впровадження сучасних технологій перевезень, а також ефективному та сталому розвитку цивільної авіації.

У січні 2010 року підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством транспорту та зв'язку України і Міністерством розвитку Іспанії у сфері морського транспорту. У лютому 2010 року підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Хорватія про морське торговельне судноплавство.

У червні 2010 року Укрзалізницею та ВАТ „РЖД” підписано Угоду про спільні дії в організації швидкісного пасажирського руху і розвитку напрямку Москва-Кавказ через Україну. У жовтні 2010 року підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про співробітництво в морському та авіаційному пошуку і рятуванні на Чорному та Азовському морях.

У грудні 2010 року підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Латвійської Республіки про транзитні перевезення з використанням портів та іншої транспортної інфраструктури.

На основі проведеного аналізу було сформовано основні принципи розвитку галузі на найближчі роки [1]: забезпечення доступності транспортних послуг для всіх верств населення, зокрема осіб з обмеженими фізичними можливостями, малозабезпечених громадян; узгодження планів розвитку транспортної інфраструктури з генеральною схемою планування території України, планами використання земельних ресурсів; реалізація жорсткої антимонопольної політики; лібералізація ціноутворення на ринку транспортних послуг; функціонування транспортних підприємств на засадах самоокупності; концентрація фінансових ресурсів на виконанні основних

завдань розвитку галузі транспорту; компенсація з державного та місцевих бюджетів витрат, пов'язаних з перевезенням пільгових категорій громадян; забезпечення екологічної безпеки, обов'язкового дотримання екологічних стандартів і нормативів під час провадження діяльності у галузі транспорту; стимулювання розвитку енергозберігаючих і екологічно безпечних видів транспорту.

Таким чином, основними напрямками реалізації транспортної стратегії є: розвиток транспортної інфраструктури шляхом забезпечення розвитку мережі автомобільних доріг; підвищення пропускної спроможності основних залізничних ліній, транспортних вузлів, залізничних і автомобільних під'їздів до морських портів, вулично-дорожньої мережі великих міст; модернізація промислового залізничного транспорту; будівництво та реконструкція мостів; будівництво дільниць метрополітену; будівництво та реконструкція контейнерних терміналів у морських портах; створення мережі логістичних центрів; оновлення рухомого складу транспорту шляхом формування раціональної структури парку рухомого складу з урахуванням потужності, вантажопідйомності, пасажиромісткості, спеціалізації транспортних засобів; упровадження транспортних засобів, сервісні, технічні та економічні показники експлуатації яких відповідають сучасним європейським вимогам до безпечності, екологічності та енергоефективності транспорту.

У свою чергу, інвестиційний клімат може бути поліпшений шляхом забезпечення розвитку державно-приватного партнерства; залучення інвестицій на умовах концесії; удосконалення механізму лізингу для забезпечення оновлення рухомого складу транспорту.

Якість транспортних послуг підвищуватиметься шляхом: забезпечення розвитку інтермодальних перевезень; удосконалення механізму сертифікації операторів вантажного транспорту; створення комплексних інформаційних систем управління, контролю та ідентифікації вантажів і контейнерів, повідомлення про прибуття; оснащення транспортних засобів супутниковими навігаційними системами, інтегрованими до єдиної системи координатного управління; створення системи безготівкових розрахунків за допомогою смарт-карт за проїзд у міському транспорті загального користування;

Зважаючи на вищезазначене реалізація стратегічних заходів дасть змогу: підвищити рівень безпеки на транспорті; модернізувати транспортну систему та підвищити ефективність її функціонування; задовольнити потребу національної економіки і населення у перевезеннях та підвищити якість і доступність транспортних послуг; забезпечити своєчасність доставки вантажів; удосконалити систему управління галуззю транспорту; збільшити пропускну спроможність транспортної мережі; зменшити обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферу; зменшити енергоємність транспорту; прискорити темпи інтеграції вітчизняної транспортної системи до європейської та світової транспортних систем, максимально використати транзитний потенціал держави.

### **Література**

1. *Транспортна стратегія України до 2020 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2174-2010-%F0>.
2. *Програма економічних реформ України на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна влада»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу – [rada.org.ua](http://rada.org.ua).